

lı işleri ödüllendireceğine dair herhangi bir söz vermediği eylemler” (meritum de congruo) arasında bir ayırım yaparak içtimâî ahlâk ve ilâhî ahlâk arasındaki sınırları belirgin hale getirmeye çalıştılar (Steinmetz, s. 651).

Katoliklik içerisindeki gelişme seyri az çok değişmekle birlikte günümüze kadar yukarıda belirtildiği şekilde gelen hayır kavramının Protestan kiliselerince farklı bir şekilde yorumlandığı görülür. “Yalnızca iman” (sola gratia) formülünden yola çıkan Protestan kiliseleri hayır kavramının önemini en aza indirdiler. İman ve ibadeti hayır yapma anlayışının önüne koyan Protestanlar hayrın sadece sosyal anlamda önemli olduğu, ilâhî planda ise herhangi bir ehemmiyetinin bulunmadığı düşüncesiyle bir anlamda kilisenin seküler ahlâka gitmesinin yolunu da açmış oldular. Bununla birlikte bu anlayış reformcu (Calvinci) kiliselerden bazılarında hafifletilmiştir.

Markionizm gibi heterodoks gnostik gruplar hariç Hıristiyanlık'ta hayır ve şer şeklinde düalizme yol açacak bir anlayış geliştirilmemiştir. Günaha sebep olan şeytan bir varlık sayılırsa da Tanrı'ya eş değildir ve Mesîh'in gelişyle birlikte sonuza kadar yok olacaktır. Bununla beraber Saint Paul'den beri Hıristiyanlık içerisinde maddeyi şerle aynılaştırma eğilimi kesilmeksizin mevcudiyetini sürdürmüştür. Fakat madde ve mâna âlemleri arasında çekilen bu duvar bile Hıristiyanlık'ta düalizmin oluşturulmasına yol açacak yeterli teolojik zemini hazırlamamıştır.

BİBLİYOGRAFYA :

S. Schechter, *Some Aspects of Rabbinic Theology*, New York 1910, s. 170-177, 242, 245, 259, 262; S. Gaon, *The Book of Beliefs and Opinions*, New York 1976, s. 205-234; E. Davis, “Good and Evil”, *EJd.*, VII, 775, 776; J. B. Agus, “Good and Evil. In Medieval Jewish Philosophy”, a.e., VII, 776, 777; S. Rosenblatt, “Inclination, Good and Evil”, a.e., VIII, 1318, 1319; D. C. Steinmetz, “Merit”, *The New International Dictionary of the Christian Church* (ed. J. D. Douglas), Michigan 1974, s. 651; L. C. Casartelli, “Dualism (Iranian)”, *ERE*, V, 111, 112; D. Mackenzie, “Ethics and Morality (Christian)”, a.e., V, 468-475; E. Lehman, “Ethics and Morality (Parsi)”, a.e., V, 513-516; W. D. Niven, “Good and Evil”, a.e., VI, 318-326; D. J. Constantelos, “Charity”, *ER*, III, 222-225; U. Bianchi, “Dualism”, a.e., IV, 506-512; John S. Strong, “Merit: Buddhist Concepts”, a.e., IX, 383-386; M. Pye, “Merit: An Overview”, a.e., IX, 380-383; a.m.f., “Merit: Christian Concepts”, a.e., IX, 386-388; G. Fackre, “Merit”, *A New Dictionary of Christian Theology*, London 1989, s. 357, 358.

KÜRŞAT DEMİRCİ

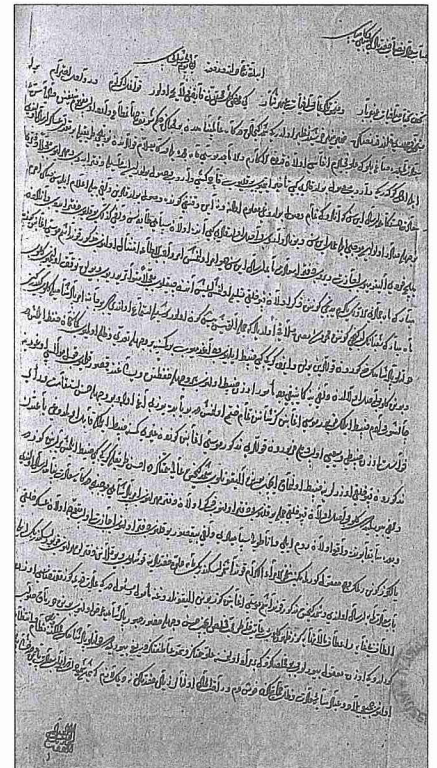
HAYIR BEY (ö. 928/1522) Osmanlılar'ın ilk Mısır beylerbeyi.

Çerkez asıllı olup muhtemelen 868 (1464) veya 869'da (1465) Kerâc yakınlarındaki Samsun köyünde doğdu. Babasının adı Malbay'dır; künyesi Hayır Bey min Malbay olarak belirtilir. Yetişkin çağa ulaşınca babası tarafından kardeşleri Kesbay, Hızır Bey, Canbolat ve Kansu gibi Sultan Kayıtbay'ın hizmetine verildi. Köle statüsünü haiz olmadan girdiği Memlük sarayında yetiştirildikten sonra sultanın memlûklerinden biri oldu. Ardından Devâtdâr Akbirdi'ye intisap etti ve “haseki devâtdâr-ı sikkın” unvanını aldı. 1496'da emîr-i aşereliğe, ardından da emîr-i tablhâneliğe getirildi. 1497'de II. Bayezid'e değerli hediyelerle birlikte harbci olarak gönderildi. İstanbul'dan döndükten sonra 1500'de “mukaddem elf” emîrleri arasına girdi; 1502'de Kansu Gavri'nin Memlük sultanı olması üzerine hâcibü'l-hüccâbliğe tayin edildi. Şam nâibi olan kardeşinin vefatına kadar bu vazifede kaldı; 1504 Eylülünde, Şam'a tayin edilen Emîr Sıbay'ın yerine Halep nâibliğine getirildi. Bu görevi sırasında Osmanlı-Memlük sınır mücadelelerine yakından şahit olduğu gibi Yavuz Sultan Selim ile Kansu Gavri arasındaki mektuplaşmalar da onun vassatasıyla yapıldı. Böylece daha önce İstanbul'da Osmanlılar'la kurduğu münasebetini iyice güçlendirdi (İbn İyâs, V, 22-45). Bu olay, daha sonra Şam'ın ve Mısır'ın Osmanlılar tarafından zaptında oynadığı etkili rolün başlangıcını teşkil edecektir.

İbn İyâs'ın kaydettiğine göre, Mercidâbık Muharebesi'nde Memlük ordusunun sol kanadına kumanda eden Hayır Bey, sağ kanadın kumandanı Sıbay'ın ölümü üzerine askerlerinin dağıldığını görünce savaş meydanından çekilerek sol kanadın çökmesine yol açmıştı (*Bedâ'îtu z-zühûr*, V, 69). Şam'ı zaptından sonra Yavuz Sultan Selim'in yanına giden Hayır Bey bu hizmetine karşılık Köstendil sancak beyliğine getirildi (27 Ağustos 1516). Ancak Hayır Bey daha sonra Osmanlılar'dan kaçtığı iddia ederek tekrar Mısır'a döndü; ardından Osmanlılar'ın Mısır'a doğru ilerlemesini engellemek için bir ordunun başında Gazze'ye gönderildiyse de yine başarısızlığa uğradı. Bunun üzerine Osmanlılar'a bağlılık göstererek Mısır'ın zaptına kadar onlara rehberlik etti.

Ridâniye Savaşı'ndan (22-24 Ocak 1517) sonra ise memlûkler, şeyhûlaraplar, mübâşir ve âyanları Osmanlılar'a itaat etmeye başlayıp padişahın emriyle yerlerinde bırakılacaklarını vaad ederek onlara birer mektup gönderdi. Onun vassatasıyla Memlûkler devrindeki Mısır'ın arazi idaresi ve malî nizamı hakkında Müstevfi'l-emvâl Ebû Bekir b. Cey'ân'dan bilgi alınmıştı (a.g.e., V, 125; İbn Zünbül, s. 114). Böylece Osmanlılar'a itaat edip sadakatle hizmette bulunan Hayır Bey'in Mısır'ın durumunu ve Memlûk kanunlarını çok iyi bilmesi, Çerkez ve Araplar'ı hoş tutmadaki kudreti onun Mısır beylerbeyliğine getirilmesinde rol oynadı. Yûnus Paşa'nın Mısır idaresinden alındığı gün beylerbeyliğe tayin edilen Hayır Bey, itaat ve sadakatlerinden emin olduğu Memlûk idarecilerine görevler verdi. Bu arada kendisi de halka adalet ve şefkatle muamele etmek, fesadı önlemek, Memlûk mevzuatını ıslah ederek uygulamak, Mısır'ın sınır ve limanlarını dış tehlikelerden korumak ve Haremeyn erzakını düzenli biçimde sağlamakla gö-

Hayır Bey'in Mısır'da Osmanlı askerinin nöbetçilik nizamı hakkında Mirâhur Ahmed Ağa'ya gönderdiği mektup (TSMA, nr. E 5807)

revlendirildi. Padişahın Mısır'dan ayrılmasından dört gün sonra da (13 Eylül 1517) Kal'atülcebel'e çıkıp Mısır eyaletini idare etmeye başladı.

Hayır Bey'in Mısır idaresinde karşı karşıya kaldığı ilk meseleler devlet merkezi, Mısır'da bulunan Osmanlı beyleriyle askerleri ve eyaletin mahallî kuvvetleri (memlükler ve şeyhülaraplar) arasındaki münasebetleri düzenlemek oldu. Mısır'ın muhafazasıyla görevli Osmanlı askerleriyle memlükleri birlikte istihdam etmeye ve memlüklerle şeyhülarapların devlete itaatini sağlamaya çalışan Hayır Bey, muhafızlarla memlükleri isyan halinde bulunan Arap şeyhleri üzerine gönderdi. Ayrıca Mısır'ın zaptından sonra gizlenen memlükler için çıkarılan umumi afftan istifade ederek ortaya çıkıp itaat gösterenlere askerî kabiliyet ve maharetlerine göre ulûfe ve cerâyeye, yaşlılarına da tekaüt ulûfesi bağladı. Mısır'ın durumunu iyi bilen Memlük emirlerinden kethüdâ, devâtdâr, mîrâhur, mihmandar vb. idarî ve askerî yardımcıları seçti. Bu arada padişahın emirlerinin Mısır'da icrasına nezaret eden ve Hayır Bey'in davranışlarını gözeten Osmanlı beyleri gizli veya açık devlet merkezine raporlar gönderiyorlardı. Hayır Bey de Mısır eyaletinin bazı meselelerini ve Osmanlı beyleriyle askerleri arasındaki durumu merkeze bildiriyordu. Hayır Bey ve maiyeti, Mısır'daki Osmanlı beyleriyle âhenk içinde oldukları halde muhafazada görevli askerlerle sık sık ihtilâfa düşüyorlardı. Yavuz Sultan Selim, Arap şeyhlerinin memlüklerden ayrı bir güce sahip olduklarını gördüğü için bunların birçoğunu yerlerinde bırakmış ve şeyhlerin durumunu iyi bilen Hayır Bey'e de şeyhlerin itaatini sağlayıcı tedbirler almasını tavsiye etmişti.

Mısır'ın zaptından sonra Yavuz Sultan Selim, Mısır'da Osmanlı nizamının kısa sürede kurulamayacağını anladığından eyaletin eski teşkilâtının ıslahını, eyalete uygun olanlarının bırakılmasını, Memlük saltanatına mahsus olanlarının ise ya düzeltilmesi ya da kaldırılmasını emretmişti. Bu emir uyarınca Hayır Bey Mısır'ın mahallî olan teşkilâtını büyük kısmıyla koruma, itaat eden Memlük idarecilerinden faydalanma ve bazı hizmetleri birleştirme veya değişik adlar altında yeniden düzenleme yolunu takip etti.

Halk arasında "melikü'l-ümerâ" unvanıyla tanınan Hayır Bey, özellikle merkezden bir ferman gelmesi veya bir Osmanlı beyinin teklifte bulunması halinde yahut

Mısır'ın mühim bir meselesi çıktığı zaman kethüdâsını, devâtdârını, kâdılkudâtları ve Osmanlı beylerini büyük divan toplantısı için davet ederdi. Buraya müzakere konusu olan meselelerle ilgili tüccar, mübâşir veya diğer idareciler de çağrılırdı. Hayır Bey, gerektiği zaman bazı Memlük idarecileriyle Osmanlı emîr ve askerlerini ayrı ayrı toplardı. Şehir halkının davalarını halletmek için her cumartesi, maiyetinde kâdılkudâtlar olduğu halde Kahire'nin bir meydanında divan akdederek, subaşı (vâli'l-Kâhire) varisiyle kendisine arz edilen meseleleri karara bağlardı.

Osmanlı idaresinin Mısır'da ilk yerleşme safhası sayılan Hayır Bey'in beylerbeyiliğinde Memlükler'e ait birçok teşkilât aynen veya bazı düzeltmelerle devam etmişse de Mısır'da Osmanlı kurumlarının yavaş yavaş bu dönemde devreye konulduğu görülmektedir. Memlük teşkilâtında yerleşmiş olan adaletsizlikleri kaldırmak, Mısır'ın malî ve adlî müesseselerini ıslah etmek üzere 927'de (1521) bir Osmanlı defterdarı ve Hanefî kadısı tayin edilmiş, müstevfî'l-emvâl ve kâdılkudâtlar da onlara yardım etmekle görevlendirilmişti. Buna rağmen Mısır'da Osmanlı idaresi, Vezîriâzam İbrâhim Paşa'nın Kahire'ye gelerek Mısır Kanunnâmesi'ni çıkarmasına kadar istikrarsızlığını sürdürmüştür.

Şam Beylerbeyi Canbirdi Gazâlî'nin isyanı sırasındaki tutumundan da anlaşılacağı üzere Yavuz Sultan Selim'in ölümü ve yerine Kanûnî Sultan Süleyman'ın geçişinden sonra da devlete karşı sadakatini sürdüren Hayır Bey'in saltanat merkeziyle sıkı münasebetleri vardı. Her yıl başında Mısır beylerbeyliği tasdik edilir, bu hususa ve adaletle idare etmesine dair bir fermanla bir hil'at ve bazı atıyyeler gönderilirdi. Diğer taraftan Hayır Bey, İstanbul'a her yıl değerli hediyelerle birlikte Mısır haracından bir miktarını "pîşkeş" olarak takdim eder, seferler dolayısıyla emredilen barut ve erzakı hazırlayıp gönderir, bazan da asker yollardı.

Beş yıl üç ay kadar beylerbeyilik yaptıktan sonra 14 Zilkade 928'de (5 Ekim 1522) vefat eden Hayır Bey Kahire'de yaptırdığı caminin civarına defnedildi. İbn İyâs'a göre sert ve inatçı bir yapıya sahip, sultanlığa lâyük "muhteşem bir hâkim" idi ve memleketin bütün işlerine vâkıftı; içkiye düşkün olup müzik dinlemeyi severdi. Ölümünden sonra yapılan sayımda 600.000 altın, sayısız atlarla daha birçok mal varlığının bulunduğu tesbit edilmiştir.

BİBLİYOGRAFYA :

TSMA, nr. E 5594, 5807, 6479, 7670; nr. D 10588; İbn İyâs, *Bedâ'i'u'z-zühûr*, V, 22-45, 69, 125, 210-485; Haydar Çelebi, *Rûznâme* (Feridun Bey, *Münşeât* içinde), I, 445, 454-455; İbn Zümbül, *Ğazavâtü's-Sultân Selim Hân ma'a Kânşu el-Ğavri Sultânü Mısr ve a'mâlihâ*, Kahire 1278, s. 113-117; Diyarbekrî, *Nevâdirü't-tevârih*, Millet Ktp., Ali Emîrî, Tarih, nr. 596, vr. 151^b-353^a; Ridvanpaşazâde Abdullah, *Târîh-i Mısr*, Süleymaniye Ktp., Hamidiye, nr. 900, vr. 121^a-b; Hoca Sâdeddin, *Tâcü't-tevârih*, II, 375; Süheylî, *Târîh-i Mısrî'l-cedid*, İstanbul 1142, vr. 17^a, 40^a, 54^b; Selâhattin Tansel, *Yavuz Sultan Selim*, Ankara 1969, s. 197 vd.; Seyyid Muhammed es-Seyyid, *XVI. Asırda Mısır Eyaleti*, İstanbul 1990, s. 58-75.

SEYYİD MUHAMMED ES-SEYYİD

HAYIRLIOĞLU, Eyüp Sabri (1884-1960)

Türkiye Cumhuriyeti'nin
dördüncü Diyanet İşleri başkanı.

Konya'da doğdu. Hayırlızâde Mehmed Efendi'nin oğludur. İlk öğrenimini yaparken Kur'an'ı da hıfzetti. Ardından Konya Ziyâie Medresesi'ne devam ederek Sivaslı Ali Kemâlî ve Yalvaçlı Ömer efendilerden ders görüp icâzet aldı. Daha sonra Konya'da yeni açılan Dârülfünun-ı Osmani'nin Hukuk Şubesi'ni birincilikle bitirdi (1911).

Yakın arkadaşı Mûsâ Kâzım Efendi ile birlikte gittiği İstanbul'da Dârülfünun'da müderris muavinliği imtihanını kazandı. Bir süre müderris muavinliği yaptıktan sonra istifa ederek memleketine döndü. Ardından Uşak Bidâyet Mahkemesi müddeiummilîğine tayin edildi (1913). Altı yıl sürdürdüğü bu görevinden de ayrılarak Konya'da bir müddet avukatlık yaptı; Konya vilâyet ve belediye encümen üyeliklerinde bulundu.

Türkiye Büyük Millet Meclisi II. dönem (1923-1927) Konya mebusu seçilen Eyüp

Eyüp
Sabri
Hayırlıoğlu